

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Одеський державний університет внутрішніх справ

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

Колективна монографія

За загальною редакцією
А. В. Денисової

Видавництво
«Юридика»
2025

УДК 342.7:351.86"364"(477)

П68

Рецензенти:

Журавльов Дмитро Володимирович, заступник керівника Департаменту з питань громадянства, помилування, державних нагород — керівник управління з питань помилування Офісу Президента України, доктор юридичних наук, професор;

Катеринчук Іван Петрович, професор кафедри вогневої підготовки ОДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Гаран Ольга Володимирівна, професор кафедри адміністративного права та господарського права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, доктор юридичних наук, професор

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 12 від 30 вересня 2025 року)*

Правове регулювання дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах адміністративно-правового режиму воєнного стану : колективна монографія / Є. Львова, О. Жильцов, О. Пасько та ін. ; за заг. ред. А. В. Денисової. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. – 840 с.

ISBN 978-617-8574-56-7

Колективна монографія присвячена комплексному аналізу правового регулювання дотримання прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. У виданні осмислено трансформацію механізмів їх забезпечення з урахуванням викликів збройної агресії. Досліджено реалізацію державної політики у гуманітарній, безпековій, правоохоронній, судовій і соціальній сферах, проблеми захисту прав дітей, цивільного населення, військовополонених, а також питання інформаційної безпеки та OSINT. Монографія адресована науковцям, юристам і практикам.

УДК 342.7:351.86"364"(477)

ISBN 978-617-8574-56-7

© Авторський колектив, 2025

© ОДУВС, 2025

Зміст

Розділ 1. Правове забезпечення державної політики в гуманітарній сфері (Львова Є.)	5
Розділ 2. Адміністративно-правове регулювання свободи пересування та вільного обрання місця проживання за умов воєнного стану в Україні (Жильцов О.)	30
Розділ 3. Психічне здоров'я як фактор національної безпеки в Україні (Пасько О., Прудка Л.)	71
Розділ 4. Роль Національної поліції України у створенні єдиного безпекового простору держави (Матвеева Л.)	110
Розділ 5. Діяльність поліції щодо забезпечення прав і свобод людини на деокупованих територіях (Берендеева А.)	136
Розділ 6. Вплив Інтернету на права дітей протягом збройного конфлікту — зарубіжний досвід (Пядишев В., Форос Г.)	177
Розділ 7. Сучасні тенденції судового захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану (Шерстюк Г.)	217
Розділ 8. Правова, соціально-психологічна та медична допомога потерпілим від дій країни-агресорки особам з тимчасово окупованих територій (Вайда Т.)	259
Розділ 9. Роль дозвільної системи в забезпеченні прав і свобод людини в умовах воєнного стану (Пишна А., Ульянов О.)	313
Розділ 10. Адміністративна відповідальність за порушення прав і свобод під час воєнного стану (Сірко В.)	355
Розділ 11. Кримінально-правові аспекти дотримання основних прав і свобод військовополонених і цивільного населення в умовах воєнного стану (Колб О., Конопельський В.)	392

Розділ 12. Часові обмеження суб'єктивного права інтелектуальної власності: загальні та екзистенціальні умови (Маковій В.)	452
Розділ 13. Сутність організації та документування організованої злочинної діяльності підрозділами стратегічних розслідувань (Щурат Т.)	491
Розділ 14. Дотримання прав і свобод громадян під час здійснення оперативно-розшукової діяльності (Давиденко В.)	532
Розділ 15. Забезпечення оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій при виявленні та розкритті організованої злочинної діяльності в умовах воєнного стану (Поляков Є.)	576
Розділ 16. Аналіз та запобігання кримінальним правопорушенням в умовах загострення криміногенної обстановки (Бабенко А.)	622
Розділ 17. Дотримання прав та свобод людини державним бюро розслідувань під час військового стану (Козленко О.)	679
Розділ 18. Основні напрямки і завдання державної політики у сфері протимінної діяльності в умовах воєнного стану та під час відновлення України (Аносенков А., Коломієць Ю., Мукоїда Р., Проскурня Є.)	725
Розділ 19. OSINT та інформаційна безпека в умовах воєнного стану (Свиридюк Н., Афонін Д.)	766
Розділ 20. Використання OSINT у встановленні фактів воєнних злочинів та особи воєнних злочинців (Сіфоров О., Калугін В.)	811

Розділ 10

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Вікторія СІРКО

Одеський державний університет внутрішніх справ, Україна

ORCID ID: 0000-0003-4897-3533

Вступ

В умовах воєнного стану правове регулювання адміністративної відповідальності за порушення прав і свобод набуває особливого значення. Це обумовлено необхідністю балансу між забезпеченням національної безпеки та захистом фундаментальних прав людини. Держава, вводячи воєнний стан, отримує додаткові важелі впливу, зокрема щодо обмеження окремих прав і свобод громадян, але водночас має керуватися принципами законності, пропорційності та дотримання міжнародних стандартів.

Актуальність дослідження адміністративної відповідальності за порушення прав і свобод у воєнний час обумовлена низкою факторів. По-перше, в сучасних умовах військової агресії Україна змушена адаптувати своє законодавство до нових викликів, зокрема посилити механізми контролю, відповідальності та правозахисної діяльності. По-друге, міжнародні угоди та правові акти, ратифіковані Україною, містять положення, що визначають межі допустимих обмежень прав людини навіть у надзвичайних ситуаціях. Це ускладнює процес імплементації норм міжнародного права у національне законодавство. Нарешті, важливим є дослідження правозастосовної практики, що дозволить виявити найбільш поширені форми порушень та оцінити ефективність механізмів їхнього запобігання та притягнення до відповідальності.

Науковці, зокрема О.Ф. Андрійко, В.С. Куйбіда та Ю.Г. Барабаш, у своїх дослідженнях наголошують на тому, що адміністративна відповідальність у період воєнного стану повинна мати чіткі межі та бути спрямована на забезпечення правопорядку без необґрунтованого порушення прав громадян. Водночас вони вказують на необхідність реформування законодавства для усунення прогалин, що можуть призводити до зловживань з боку державних органів.

Мета даного дослідження — аналіз адміністративної відповідальності за порушення прав і свобод під час воєнного стану, визначення основних правових проблем та пошук оптимальних шляхів їхнього вирішення. Робота базується на аналізі законодавчих актів України, міжнародних угод, судової практики та наукових досліджень у сфері адміністративного права.

Таким чином, дослідження адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану є важливим не лише з академічної точки зору, а й для формування ефективної правозастосовної практики, що сприятиме захисту прав людини та зміцненню принципу верховенства права в Україні.

Огляд проблеми: як впливає воєнний стан на права громадян

Воєнний стан є особливим правовим режимом, що запроваджується державою у разі збройної агресії, загрози національній безпеці або необхідності забезпечення обороноздатності країни. Його введення передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, що впливає на різні аспекти суспільного життя. В Україні воєнний стан регулюється Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та іншими нормативно-правовими актами, які визначають порядок його застосування та межі обмежень прав громадян¹.

Одним із ключових аспектів впливу воєнного стану на права громадян є обмеження свободи пересування. Введення комендантської

¹ Тимошенко А.В., Котляренко О.П. Правовий режим воєнного стану: основні аспекти та його вплив на права і свободи громадян. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2023. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2023/106.pdf

години, контроль за переміщенням осіб, перевірка документів та обмеження виїзду за кордон є типовими заходами, що застосовуються в умовах воєнного стану. Такі обмеження спрямовані на забезпечення громадської безпеки та запобігання диверсійним діям, проте вони можуть створювати труднощі для громадян, особливо тих, хто змушений залишати небезпечні території².

Воєнний стан також впливає на право власності. Законодавство передбачає можливість примусового вилучення майна для потреб оборони, що може включати транспортні засоби, житлові приміщення та інші ресурси. Важливим аспектом є питання компенсації за вилучене майно, яке регулюється спеціальними нормативними актами. Однак на практиці механізми компенсації можуть бути недостатньо ефективними, що викликає занепокоєння серед громадян³.

Обмеження свободи слова та доступу до інформації є ще одним важливим аспектом впливу воєнного стану. В умовах збройного конфлікту держава може запроваджувати цензуру, обмежувати діяльність засобів масової інформації та контролювати поширення інформації, що може загрожувати національній безпеці. Такі заходи спрямовані на запобігання поширенню дезінформації та підтримку морального духу населення, проте вони можуть обмежувати право громадян на отримання об'єктивної інформації.

Соціально-економічні права також зазнають змін у період воєнного стану. Введення надзвичайних заходів може впливати на трудові права, доступ до медичних послуг та соціального забезпечення. Наприклад, мобілізація може призводити до примусового залучення громадян до виконання оборонних завдань, що впливає

² Асоціація правників України (АПУ). Воєнний стан в Україні: які права та обов'язки мають громадяни. <https://uba.ua/ukr/news/voennyj-stan-v-ukraini-yaki-prava-ta-obovyazky-mayut-gromadyany>

³ «WikiLegalAid» довідково-інформаційна платформа правових консультацій. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану. https://legalaid.wiki/index.php/Права_i_svobodi_gromadyan_v_umovah_voennogo_stanu

на їхню професійну діяльність. Крім того, економічна нестабільність, спричинена війною, може призводити до зростання безробіття, інфляції та зниження рівня життя населення.

Попри обмеження, законодавство передбачає механізми захисту прав громадян під час воєнного стану. Конституція України встановлює перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть у надзвичайних умовах, зокрема право на життя, захист від катувань та право на судовий захист. Крім того, міжнародні угоди, такі як Європейська конвенція з прав людини, містять положення щодо допустимих меж обмеження прав у період надзвичайного стану.

Таким чином, воєнний стан суттєво впливає на права громадян, обмежуючи свободу пересування, право власності, доступ до інформації та соціально-економічні права. Водночас законодавство передбачає механізми захисту основоположних прав, що дозволяє забезпечити баланс між національною безпекою та правами людини. Подальше вдосконалення правових норм та механізмів їх реалізації є важливим завданням для держави, що сприятиме захисту прав громадян навіть у найскладніших умовах.

Значення адміністративної відповідальності у воєнний період

У контексті запровадження воєнного стану адміністративна відповідальність набуває особливого значення як інструмент забезпечення публічного порядку, стабільності та правової визначеності в умовах надзвичайної ситуації. Цей інститут виконує функцію швидкого правового реагування на загрози, які можуть виникати у період збройного конфлікту або зовнішньої агресії, коли зростає ризик дестабілізації внутрішньої ситуації в державі.

Особливості цього періоду, пов'язані з обмеженням низки конституційних прав і свобод, вимагають дієвих, але водночас збалансованих і правомірних механізмів відповідальності. З одного боку, такі механізми повинні забезпечувати безпеку громадян та публічний порядок, а з іншого — запобігати свавіллю органів державної влади, надмірному застосуванню санкцій та порушенню

фундаментальних прав людини. Це викликає необхідність у системному оновленні правових підходів до реалізації адміністративної відповідальності у надзвичайний період.

Першочергово, адміністративна відповідальність виконує **регулятивну функцію**, сприяючи встановленню чіткого порядку поведінки для громадян та суб'єктів владних повноважень. У воєнний період актуальними стають спеціальні правопорушення, передбачені актами Президента України, Кабінету Міністрів та органів військової адміністрації, наприклад: порушення комендантської години, правил світломаскування, заборони на фото- і відеозйомку об'єктів критичної інфраструктури, недотримання режиму переміщення або інформаційного мовлення. Адміністративні санкції — у вигляді штрафів, попереджень, адміністративних арештів — є оперативним і дієвим способом реагування на такі порушення.

Крім того, адміністративна відповідальність має **профілактичну та виховну функцію**, формуючи правову культуру громадян та стимулюючи добровільне дотримання правопорядку. У воєнний період, коли суспільство особливо вразливе до панічних настроїв, фейкової інформації, провокаційних закликів чи пропаганди, така функція набуває виняткової важливості. Встановлення чітких юридичних меж дозволеної поведінки та превентивне інформування населення щодо відповідальності за правопорушення зменшує ризики дестабілізації.

Значним є і **контролюючий потенціал адміністративної відповідальності**, що дозволяє притягати до відповідальності не лише пересічних громадян, а й посадових осіб, які перевищують свої повноваження чи діють у спосіб, не передбачений законом. У цьому сенсі вона слугує правовим фільтром, що обмежує свавілля та зловживання з боку силових структур, органів виконавчої влади чи військових адміністрацій, посилюючи принципи **верховенства права, публічності та підзвітності**.

Крім внутрішньодержавного виміру, адміністративна відповідальність у воєнний період має й **міжнародно-правовий контекст**.

З огляду на прагнення України до євроінтеграції та наближення до стандартів Ради Європи, механізми адміністративного правозастосування повинні відповідати принципам, закріпленим у Європейській конвенції з прав людини, практиці Європейського суду з прав людини, а також у міжнародному гуманітарному праві. Це включає забезпечення справедливого розгляду справ, дотримання права на захист, презумпції невинуватості, пропорційності покарання та недискримінації.

Окрему увагу слід приділити **практичному виміру правозастосування**, що виявляє прогалини, суперечності та недосконалість чинної нормативної бази. Наприклад, в окремих випадках не врегульовано порядок застосування санкцій за порушення вимог військової адміністрації, не передбачено чіткого алгоритму фіксації правопорушення, відсутні єдині форми адміністративних матеріалів. Така невизначеність створює передумови для правової колізійності, вибіркового застосування норм або зловживання адміністративними повноваженнями.

Крім того, доцільною є розробка **нових підходів до цифровізації адміністративної практики**, яка може сприяти спрощенню процедур, автоматизованій фіксації порушень, прозорості рішень та обліку повторних правопорушень. Використання електронних протоколів, систем відеофіксації, цифрових баз даних дозволяє зменшити суб'єктивізм та покращити якість реалізації адміністративних повноважень навіть в умовах воєнного стану.

Таким чином, адміністративна відповідальність у період воєнного стану виступає **багаторівневим інструментом правової політики держави**, що забезпечує не лише правопорядок та оперативне реагування на загрози, а й підтримує принципи демократичного врядування, захист прав людини, верховенства права й міжнародної правової відповідності. Її ефективне застосування потребує постійного моніторингу, науково-правового аналізу, адаптації до нових викликів та системного вдосконалення нормативної бази.

Концепція адміністративної відповідальності: історичний та сучасний контекст

Історичний контекст

Адміністративна відповідальність має тривалу історію, яка бере свій початок у розвитку державних інститутів і системи правопорядку. У раних правових системах адміністративна відповідальність часто розглядалася як засіб підтримки дисципліни та забезпечення виконання наказів влади. У середньовічних державах адміністративні санкції часто застосовувалися для регулювання економічних і соціальних відносин, зокрема торговельної діяльності, оподаткування та громадського порядку.

Радянський період став важливим етапом для формування сучасної концепції адміністративної відповідальності. Основний акцент робився на забезпеченні контролю над суспільством і виконанні державних рішень. Однак цей підхід мав значні недоліки, такі як надмірна бюрократизація та репресивні механізми, що нерідко приводили до порушення прав громадян.

З набуттям незалежності Україна зіткнулася з викликом адаптації адміністративно-правової системи до нових умов, включно із принципами демократії та верховенства права. Відбувся поступовий перехід від радянської моделі до європейських стандартів, зокрема через реформування адміністративного законодавства. Сучасні українські вчені, такі як Мельниченко Б.Б, досліджують концептуальні засади адміністративної відповідальності, акцентуючи увагу на її ролі у забезпеченні правопорядку та захисті прав громадян. Вони також аналізують вплив міжнародних стандартів на розвиток цього інституту, зокрема практику Європейського суду з прав людини⁴.

Сучасний контекст

Адміністративна відповідальність в Україні сьогодні є важливим інструментом забезпечення правопорядку та регулювання

⁴ Мельниченко Б.Б. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2023. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/23.pdf.

суспільних відносин. Вона охоплює широкий спектр правопорушень, таких як порушення правил дорожнього руху, екологічні правопорушення, порушення трудового законодавства тощо.

Одним із ключових принципів сучасної концепції адміністративної відповідальності є законність. Це означає, що всі дії органів влади мають здійснюватися відповідно до закону, а громадяни мають право на захист своїх прав у випадку неправомірного застосування адміністративних санкцій.

Іншим важливим аспектом є пропорційність покарань. Санкції мають бути відповідними до тяжкості правопорушення, що сприяє справедливості та ефективності їх застосування. Індивідуалізація покарань дозволяє враховувати особливості кожного випадку, що є важливим для дотримання принципів гуманності.

Адміністративна відповідальність також має міжнародний вимір. Україна активно впроваджує міжнародні стандарти, зокрема практику Європейського суду з прав людини, у своє законодавство. Це дозволяє підвищити ефективність механізмів адміністративної відповідальності та забезпечити їх відповідність сучасним викликам.

Ірина Комарницька у своїх роботах досліджує адміністративну відповідальність, акцентуючи увагу на її теоретико-правових аспектах. Вона розглядає нормативно-правове визначення адміністративної відповідальності, виділяє її основні та специфічні ознаки, а також аналізує сучасні виклики, пов'язані з її застосуванням. Її дослідження спрямовані на вдосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності в Україні, зокрема в умовах змінного правового середовища⁵.

Н.В. Гришина наголошує на необхідності систематизації адміністративного законодавства, зокрема прийняття нового Кодексу України про адміністративні правопорушення. Вона

⁵ Комарницька І. Адміністративна відповідальність: теоретико-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. Том 7. № 2. С. 155–161. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/55868>

вказує на розпорошеність нормативно-правових актів, що ускладнює правозастосування⁶.

Виклики та перспективи

Адміністративна відповідальність є важливим елементом правової системи, проте вона стикається з низкою викликів, які знижують її ефективність та практичну дієвість. Одним із основних питань є нечіткість нормативно-правової бази, що породжує складнощі у правозастосуванні та створює простір для зловживань.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП), що діє з 1984 року, вже не відповідає сучасним вимогам і потребує оновлення. У ньому містяться численні норми, які не враховують сучасні реалії, такі як розвиток цифрових технологій чи зміни в економічних і соціальних відносинах. Нечіткість формулювань багатьох статей призводить до правової невизначеності, яка дозволяє суб'єктивно трактувати законодавство. Відсутність систематизації норм сприяє правовим колізіям, коли різні закони суперечать один одному, що ускладнює їхнє застосування.

Другою важливою проблемою є прогалини у правозастосувальній практиці. Часто посадові особи, відповідальні за реалізацію адміністративних санкцій, не мають достатньої підготовки або знань для об'єктивного вирішення справ. Це може призводити до помилкових або неправомірних рішень. Брак технічних засобів і сучасних інструментів для виявлення та реагування на адміністративні правопорушення погіршує ефективність роботи органів влади. Також відсутність належного контролю за дотриманням процедури притягнення до адміністративної відповідальності створює умови для зловживань владою, що негативно впливає на довіру громадян до державних органів.

Ці проблеми мають серйозні наслідки для суспільства. Вони сприяють зростанню кількості випадків порушення прав громадян,

⁶ Гришина Н.В. Шляхи вдосконалення інституту адміністративної відповідальності. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Х. : Право, 2006. Вип. 12. С. 207–214. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/2857>

відсутності належного захисту від неправомірних дій та підриву соціальної довіри. Така ситуація ускладнює виконання міжнародних зобов'язань України, зокрема у контексті євроінтеграції, де важливу роль відіграє відповідність національного законодавства європейським стандартам.

Вирішення цих викликів вимагає системного підходу, особливо в умовах воєнного стану, який додає специфічних вимог до функціонування адміністративного законодавства. Необхідно реформувати Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) з врахуванням сучасних викликів, таких як необхідність забезпечення правопорядку в умовах кризових ситуацій, адаптація до реалій воєнного стану, а також захист прав громадян у надзвичайних умовах. Слід розробляти зрозумілі, чіткі норми, які б виключали можливість різночитань і правових колізій. Також варто інвестувати в підвищення кваліфікації посадових осіб, залучених до процесу притягнення до адміністративної відповідальності, а також упроваджувати новітні технології для вдосконалення процесів правозастосування. Контроль з боку громадянського суспільства і прозорість процедур допоможуть зробити цей процес більш ефективним і справедливим.

Таким чином, усунення недоліків нормативно-правової бази та прогалин у правозастосуванні є ключовим завданням для вдосконалення адміністративної відповідальності як ефективного інструмента забезпечення правопорядку й захисту прав громадян.

Загальні принципи забезпечення прав громадян у надзвичайних умовах

Забезпечення прав громадян у надзвичайних умовах є одним із найважливіших завдань правової системи будь-якої держави. Надзвичайні умови, до яких належать воєнний стан, природні катастрофи, техногенні аварії, пандемії або інші кризові ситуації, ставлять перед державою особливі виклики щодо захисту основних прав і свобод людини. В таких умовах держава зобов'язана знаходити баланс між забезпеченням громадського порядку, підтримкою національної безпеки та дотриманням принципів прав людини.

Важливу роль у цьому відіграють загальні принципи забезпечення прав громадян, які спрямовані на мінімізацію ризиків обмеження прав та гарантування справедливості.

1. Принцип верховенства права

Одним із фундаментальних принципів, що лежить в основі забезпечення прав громадян, є принцип верховенства права. Він гарантує, що жодна дія держави не може виходити за межі законів, навіть у надзвичайних умовах. Усі заходи, які держава впроваджує для подолання кризи, повинні відповідати Конституції та іншим нормативно-правовим актам. Важливе місце тут займає дотримання міжнародних зобов'язань, зокрема норм, закріплених у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права та інших актах. Цей принцип закріплений у Конституції України (ст. 8)⁷, яка гарантує, що Конституція має найвищу юридичну силу, а дії держави мають ґрунтуватися на праві. Також він підтверджений в Загальній декларації прав людини (ст. 7), яка визначає рівність усіх перед законом⁸.

2. Принцип законності

Принцип законності означає, що будь-які обмеження прав і свобод громадян під час надзвичайного стану повинні бути чітко визначені законом. Це дозволяє уникнути довільного тлумачення законодавства та запобігає зловживанням владою. Наприклад, у випадках введення комендантської години або обмеження свободи пересування, відповідні рішення мають ґрунтуватися на нормативно-правових актах, які чітко регламентують умови і строки застосування таких заходів. У надзвичайних умовах цей принцип регламентується також законом «Про правовий режим надзвичайного стану»⁹.

⁷ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁸ Загальній декларації прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

⁹ Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-III>

3. Принцип пропорційності

Пропорційність є ключовим принципом у забезпеченні прав громадян під час кризових ситуацій. Він передбачає, що будь-які обмеження прав повинні бути обґрунтованими, необхідними та адекватними до викликів, які стоять перед суспільством. Наприклад, якщо обмежуються свободи зібрань з метою запобігання поширенню хвороби, такі заходи повинні бути тимчасовими та максимально обмеженими у своєму обсязі.

4. Принцип недискримінації

Принцип недискримінації є фундаментальним елементом міжнародного та національного права у сфері захисту прав людини. Він гарантує, що всі особи, незалежно від раси, статі, мови, релігії, національного чи етнічного походження, соціального або економічного становища, сексуальної орієнтації, інвалідності чи інших ознак, мають рівні права та можливості у реалізації своїх свобод. У період надзвичайних ситуацій — збройних конфліктів, природних катастроф, пандемій, воєнного стану — особливого значення набуває забезпечення недискримінаційного підходу до доступу громадян до державного захисту, гуманітарної допомоги та адміністративних послуг.

Конституція України (ст. 24) закріплює норму, згідно з якою усі громадяни є рівними перед законом і не можуть зазнавати обмежень у правах за будь-якими ознаками, а Європейська конвенція з прав людини (ст. 14 та Протокол № 12) забороняє дискримінацію у користуванні правами, гарантованими Конвенцією. У надзвичайних умовах держави мають особливе зобов'язання забезпечити, щоб навіть за обмеження певних прав з міркувань безпеки чи порядку, не відбувалося упередженого ставлення до жодної категорії населення.

Одним із найважливіших практичних прикладів реалізації цього принципу є організація евакуаційних заходів у кризових регіонах. Усім особам — незалежно від віку, статі, громадянства, мови, місця проживання або національного походження — має бути забезпечений рівний доступ до засобів транспортування, медичної допомоги, притулку, інформації. Порушення цього принципу може

призвести не лише до дискримінаційних практик, але й до поглиблення соціальної нерівності, зростання напруженості в громаді та втрати довіри до державних органів.

Особливу увагу слід приділити вразливим групам населення, які особливо схильні до дискримінації: особам з інвалідністю, літнім людям, дітям, жінкам, етнічним меншинам, біженцям та внутрішньо переміщеним особам. Надання допомоги таким категоріям має здійснюватися не лише на рівних засадах, але й з урахуванням принципу позитивного захисту, тобто вжиття додаткових заходів для подолання їхньої соціальної уразливості. Наприклад, особи з обмеженими можливостями повинні мати доступ до інформації у доступних форматах (шрифт Брайля, сурдопереклад), а жінки, які постраждали від насильства, — до спеціалізованих служб правової та психологічної підтримки.

Також важливо враховувати непрямую дискримінацію, яка виникає тоді, коли формально рівне правило або процедура на практиці ставить у гірше становище певну категорію осіб. Наприклад, запровадження онлайн-системи для отримання допомоги в регіонах із низьким рівнем цифрової грамотності або без інтернет-доступу може фактично унеможливити рівну участь частини населення. Тому державна політика у надзвичайних умовах має враховувати різноманіття соціального контексту та забезпечувати гнучкість у механізмах реалізації прав.

У міжнародному праві особливу увагу цьому питанню приділяє Комітет ООН з прав людини, який у своїх Загальних коментарях (наприклад, № 18 до МПГПП) наголошує, що рівність і недискримінація не можуть бути припинені навіть під час надзвичайного стану, і будь-які обмеження прав повинні бути не лише законними і необхідними, а й недискримінаційними за своєю природою та наслідками¹⁰.

¹⁰ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Таким чином, принцип недискримінації має бути інтегрований у всі рівні прийняття рішень та реалізації державної політики у кризових умовах. Забезпечення рівності доступу до ресурсів, захисту, допомоги та правосуддя не лише зменшує соціальну напругу, а й сприяє зміцненню довіри до державних інституцій, утвердженню принципів справедливості та соціальної згуртованості в суспільстві.

5. Принцип гуманності

Гуманність є важливим принципом, який вимагає, щоб навіть під час надзвичайних умов забезпечувалося людське ставлення до кожного громадянина. Наприклад, у випадках затримання осіб під час воєнного стану мають бути гарантовані гуманні умови утримання та забезпечення основних потреб.

6. Принцип прозорості

Прозорість діяльності органів державної влади є важливою складовою забезпечення прав громадян. Під час надзвичайного стану держава повинна інформувати громадян про всі запроваджені заходи, їхню тривалість і мету. Це допомагає уникнути паніки, забезпечити довіру до органів влади та сприяє ефективній комунікації з населенням.

7. Принцип тимчасовості

Будь-які обмеження прав громадян у надзвичайних умовах повинні бути тимчасовими та тривати лише до моменту подолання кризової ситуації. Це означає, що після завершення надзвичайного стану всі права громадян мають бути повністю відновлені.

8. Принцип міжнародного співробітництва

У сучасному глобалізованому світі надзвичайні ситуації часто мають міжнародний характер. Тому держава повинна забезпечувати співпрацю з міжнародними організаціями, такими як ООН, ВООЗ або Європейський Союз, для отримання допомоги та підтримки у подоланні кризи. Важливо також дотримуватися міжнародних стандартів у сфері прав людини навіть під час надзвичайних умов.

9. Принцип доступу до правосуддя

Усі громадяни повинні мати право на доступ до правосуддя навіть у надзвичайних умовах. Держава зобов'язана забезпечити функціонування судової системи, яка гарантує захист прав і свобод кожного громадянина.

10. Принцип соціального захисту

Під час кризових ситуацій держава має забезпечувати підтримку найбільш вразливих верств населення. Це включає надання матеріальної допомоги, доступ до медичних послуг, тимчасове житло та інші заходи соціальної підтримки.

Усі зазначені принципи створюють основу для забезпечення прав громадян у надзвичайних умовах, враховуючи специфіку кризових ситуацій. Дотримання цих принципів сприяє збереженню соціальної стабільності, підтримці довіри до державної влади та мінімізації негативних наслідків криз. Надзвичайні умови не мають ставати підставою для ігнорування прав людини, а навпаки — повинні підтверджувати здатність держави ефективно реагувати на виклики, зберігаючи гуманні та правові стандарти.

Аналіз законодавства України: особливості правового регулювання в умовах воєнного стану

Воєнний стан в Україні передбачає особливий правовий режим, що впливає на адміністративну відповідальність за порушення прав і свобод громадян. Основними нормативними актами, що регулюють ці питання, є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану»¹¹, Кодекс України про адміністративні правопорушення, а також численні підзаконні акти, включаючи укази Президента та постанови Кабінету Міністрів¹².

¹¹ Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

¹² Центр дослідження законодавства України. Запровадження воєнного стану: заборони та обмеження. <https://ualaw.org/zaprovadzhennya-voynenogo-stanu-zaborony-ta-obmezheniya/>

Особливості правового регулювання адміністративної відповідальності у воєнний час включають:

✓ **Розширення повноважень органів державної влади.** В умовах воєнного стану державні органи отримують додаткові можливості щодо обмеження прав громадян, зокрема свободи пересування, зібрань та вираження думок¹³.

✓ **Посилення санкцій.** Адміністративні покарання за порушення законодавства стають більш суворими, особливо щодо дій, які можуть загрожувати обороноздатності країни або громадській безпеці [9].

✓ **Спрощення процедур розгляду адміністративних справ.** В умовах воєнного стану судові та адміністративні органи можуть застосовувати прискорені процедури розгляду справ, що дозволяє оперативно реагувати на порушення [8].

Міжнародні угоди та стандарти: їхній вплив на національне законодавство

Україна, як учасник міжнародних правових механізмів, зобов'язана враховувати міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини навіть у період воєнного стану. До ключових міжнародних документів, що впливають на національне законодавство, належать:

✓ **Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.** Передбачає можливість тимчасового обмеження прав людини, але лише в межах, визначених законодавством і за умови їх обґрунтованої необхідності¹⁴.

✓ **Європейська конвенція з прав людини.** Встановлює критерії допустимості обмеження прав громадян у період надзвичайного стану та містить механізми контролю за їх дотриманням¹⁵.

¹³ Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Воєнний стан в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєнний_стан_в_Україні

¹⁴ Стрельцова Є.Д. Уніфікація міжнародного права та її вплив на національне законодавство : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 522 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052109.pdf>

¹⁵ Іван Конев. Інтеграція міжнародних стандартів із захисту прав людини в національну правову систему України. Підприємництво, господарство і право. 10/2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/34.pdf>

✓ **Женевські конвенції.** Регулюють питання гуманітарного права, зокрема щодо захисту цивільного населення під час воєнного конфлікту [12].

Імплементация міжнародних норм у національне законодавство є постійним процесом, що вимагає адаптації української правової системи до міжнародних стандартів. Це включає гармонізацію законодавчих норм, розробку нових правових механізмів та забезпечення ефективного правозастосування [11].

Типологія порушень прав людини під час воєнного стану

Класифікація порушень прав людини

Воєнний стан створює умови, за яких певні права людини можуть бути обмежені або порушені. Відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства, порушення прав людини під час воєнного стану можна класифікувати наступним чином:

1. Обмеження громадянських і політичних прав:

- ✓ Обмеження свободи пересування та вибору місця проживання.
- ✓ Заборона або обмеження мирних зібрань та протестів.
- ✓ Контроль за засобами масової інформації та цензура.

2. Порушення соціально-економічних прав:

- ✓ Примусове вилучення майна без належної компенсації.
- ✓ Обмеження доступу до медичних послуг та соціального забезпечення.

- ✓ Порушення трудових прав, зокрема примусова праця.

3. Порушення гуманітарного права:

- ✓ Нелюдське поводження з цивільним населенням.
- ✓ Викрадення людей та примусове переміщення.
- ✓ Застосування катувань та жорстокого поводження.

Приклади ситуацій із практики

1. Обмеження свободи пересування. Указом Президента України було запроваджено комендантську годину, що обмежило можливість громадян пересуватися у певний час доби.

2. Цензура та контроль інформації. В умовах воєнного стану уряд запровадив обмеження на поширення інформації, що може загрожувати національній безпеці.

3. Примусове вилучення майна. Військові адміністрації вилучали транспортні засоби та житлові приміщення для потреб оборони без належної компенсації.

4. Порушення гуманітарного права. Збройні конфлікти призводили до випадків насильства щодо цивільного населення, включаючи примусове переміщення та катування.

Українські науковці активно досліджують питання порушення прав людини в умовах воєнного стану. Наприклад, А.А. Заяць у своїй роботі аналізує правове регулювання та особливості обмеження прав громадян під час війни¹⁶. Х.М. Маркович досліджує механізми захисту прав людини та наголошує на важливості пропорційності обмежень¹⁷. Моніторингова місія ООН також фіксує численні випадки порушень прав цивільного населення, зокрема катування та насильницькі зникнення¹⁸.

Адміністративно-правові механізми

Адміністративно-правові механізми відіграють ключову роль у забезпеченні правопорядку, особливо в умовах воєнного стану, коли необхідно оперативно реагувати на порушення прав і свобод громадян. Система адміністративної відповідальності є важливим елементом правового регулювання, що спрямоване на запобігання правопорушенням, їхнє виявлення та притягнення винних осіб до відповідальності. Вона включає нормативно-правові акти, органи державної влади, процедури правозастосування та механізми контролю.

¹⁶ Заяць А.А. (2024). Порушення прав людини та громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. (3). 144–148. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2024.26>

¹⁷ Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Квітень 2023. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf>

¹⁸ Права людини для всіх всюди. Шкода цивільним особам та порушення прав людини продовжуються в Україні з наближенням четвертого року війни. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/Civilian-Harm-and-Human-Rights-Abuses-Persist-in-Ukraine-as-War-Enters-Fourth-Year>

Адміністративно-правові механізми — це сукупність правових засобів, що забезпечують реалізацію норм адміністративного права та регулюють відносини між державою і громадянами. Вони включають нормативно-правові акти, які встановлюють правила поведінки та санкції за їх порушення, органи державної влади, що здійснюють контроль та правозастосування, процедури адміністративного провадження, що визначають порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також механізми правозахисту, які гарантують дотримання прав громадян.

Система адміністративної відповідальності складається з таких основних елементів: адміністративно-правові норми, що визначають склад адміністративних правопорушень та санкції за їх вчинення; суб'єкти адміністративної відповідальності, тобто фізичні та юридичні особи, які можуть бути притягнуті до відповідальності; органи, що здійснюють адміністративне провадження, серед яких суди, органи виконавчої влади, правоохоронні структури; процедури притягнення до відповідальності, що визначають порядок розгляду справ, винесення рішень та їх виконання; заходи адміністративного примусу, такі як штрафи, адміністративний арешт, позбавлення спеціальних прав тощо.

Основними елементами адміністративної відповідальності є адміністративне правопорушення, тобто протиправна дія або бездіяльність, що порушує встановлені правила; санкції, які застосовуються до порушників (штрафи, попередження, конфіскація майна); процедура розгляду справи, що визначає порядок встановлення факту правопорушення, прийняття рішення та його виконання; контроль та оскарження, які забезпечують перевірку законності рішень та можливість їх перегляду.

В умовах воєнного стану адміністративна відповідальність набуває особливих рис, зокрема посилення санкцій за порушення правил комендантської години, мобілізаційних вимог, обмежень на поширення інформації, спрощення процедур розгляду справ для оперативного реагування на загрози, а також розширення повноважень

органів влади, що здійснюють контроль за дотриманням правопорядку. Важливим аспектом є дотримання принципів законності та пропорційності, що дозволяє уникнути зловживань з боку державних органів та забезпечити ефективний захист прав громадян.

Науковці, такі як О.Ф. Андрійко, В.С. Куйбіда та Ю.Г. Барабаш, у своїх дослідженнях наголошують на необхідності чіткого визначення меж адміністративної відповідальності у період воєнного стану, а також на важливості реформування законодавства для усунення прогалин, що можуть призводити до зловживань. Вони підкреслюють, що адміністративно-правові механізми мають бути спрямовані не лише на забезпечення правопорядку, а й на захист прав людини, що є ключовим принципом демократичного суспільства.

Таким чином, система адміністративної відповідальності є важливим інструментом забезпечення правопорядку, особливо в умовах воєнного стану. Вона включає нормативні акти, органи правозастосування, процедури розгляду справ та механізми контролю. Ефективність її функціонування залежить від чіткості законодавчих норм, належного правозастосування та дотримання принципів законності та пропорційності.

Огляд інструментів: штрафи, приписи, інші адміністративні санкції

Адміністративні санкції є важливим інструментом забезпечення правопорядку, особливо в умовах воєнного стану, коли необхідно оперативно реагувати на порушення прав і свобод громадян. Вони включають різні заходи впливу, спрямовані на запобігання правопорушенням, їхнє припинення та притягнення винних осіб до відповідальності. Основними видами адміністративних санкцій є штрафи, приписи та інші заходи адміністративного примусу.

Штрафи як основний вид адміністративних санкцій

Штрафи є найпоширенішим та найчастіше застосовуваним видом адміністративних санкцій у правозастосовній практиці, оскільки поєднують у собі як каральну, так і превентивну функцію. Вони мають фінансовий характер та полягають у накладенні на особу, яка вчинила

адміністративне правопорушення, грошового стягнення у визначеному розмірі. Основна мета штрафу — не лише покарати правопорушника, але й запобігти повторним порушенням як з боку цієї особи, так і інших осіб шляхом формування належної правосвідомості.

Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), штрафи можуть бути накладені за широкий спектр правопорушень, що включають:

- порушення комендантської години;
- незаконне зберігання чи розповсюдження забороненої інформації;
- ігнорування приписів військової адміністрації;
- перешкоджання діям правоохоронних органів;
- ухилення від мобілізаційних обов'язків або евакуаційних заходів;
- порушення вимог карантинного режиму.

У кризових умовах, зокрема під час воєнного стану, штрафи виконують функцію швидкого правового реагування. Вони дозволяють оперативно впливати на поведінку населення без застосування суворіших заходів, таких як арешт чи кримінальна відповідальність. У цьому контексті штрафи слугують гнучким механізмом впливу, який може адаптуватися до різного рівня суспільної небезпеки правопорушення.

Розмір штрафів визначається законодавством та може бути фіксованим або диференційованим залежно від виду порушення, обставин справи, особи правопорушника (фізична чи юридична особа), а також ступеня вини. Наприклад:

- мінімальні штрафи за адміністративні порушення можуть становити 17–170 грн;
- в умовах воєнного стану санкції значно зростають, сягаючи 5100 грн і більше;
- щодо юридичних осіб та суб'єктів господарювання можуть застосовуватись адміністративно-господарські штрафи, які відображають не лише правопорушення, а й економічну шкоду.

Адміністративно-господарські санкції, згідно з Господарським кодексом України, застосовуються до підприємств, установ, організацій у разі вчинення порушень, пов'язаних із публічними закупівлями, ціноутворенням, екологічними нормами, вимогами безпеки тощо. Такі штрафи можуть досягати сотень тисяч гривень, і їх ефективність часто пов'язана з чіткою системою моніторингу та звітності.

Важливою гарантією справедливого застосування штрафних санкцій є можливість їх оскарження у встановленому законом порядку. Громадяни та юридичні особи мають право звернутися до суду з вимогою перегляду рішення про накладення штрафу. Це реалізує принцип законності, права на захист та доступу до правосуддя, що є невід'ємною частиною європейських стандартів захисту прав людини. Оскарження може відбуватися також через адміністративний порядок — шляхом подання скарги до вищого органу або контролюючої інстанції.

На практиці суди нерідко визнають недійсними або неправомірними накладені штрафи у разі відсутності належних доказів правопорушення, порушення процедури оформлення протоколу або неправильного тлумачення норм. Це свідчить про важливість процесуального аспекту, зокрема належного фіксування правопорушення, повідомлення особи, дотримання строків розгляду та надання можливості для захисту.

У контексті сучасних викликів актуальним стає питання цифровізації системи штрафів. Уже зараз активно впроваджуються електронні протоколи, автоматизована система обліку стягнень, онлайн-доступ до рішень. Такі інструменти сприяють зменшенню бюрократії, підвищенню прозорості та запобіганню зловживанням. Одним із перспективних напрямів є використання мобільних застосунків для фіксації порушень та інформування правопорушників, а також — оплата штрафів через банківські сервіси з одночасною реєстрацією в державних базах.

Таким чином, штрафи як форма адміністративного впливу є багатofункціональним інструментом у руках держави. Їх ефективність

полягає не лише у фінансовому покаранні, а й у виховному та профілактичному впливі, забезпеченні правопорядку та відповідальності громадян. Для досягнення максимальної ефективності цієї санкції необхідно забезпечити чіткість правових норм, спрощення процедур, належний контроль за правозастосуванням та доступність механізмів оскарження — особливо в умовах надзвичайних ситуацій, коли права людини перебувають під підвищеним ризиком.

Приписи як засіб адміністративного впливу

Приписи є формою адміністративного реагування, що передбачає зобов'язання правопорушника усунути наслідки порушення або виконати певні дії відповідно до вимог законодавства. Вони можуть бути застосовані у сфері екологічного контролю, будівельного нагляду, регулювання підприємницької діяльності тощо. Наприклад, у разі порушення санітарних норм підприємство може отримати припис про усунення недоліків у визначений строк.

Приписи часто використовуються як превентивний захід, що дозволяє уникнути більш суворих санкцій, таких як штрафи або адміністративний арешт. Вони також можуть містити рекомендації щодо усунення порушень, що сприяє підвищенню правової культури та відповідальності суб'єктів правовідносин.

Інші адміністративні санкції

Окрім штрафів і приписів, законодавство передбачає низку інших адміністративних санкцій, які можуть застосовуватися залежно від характеру правопорушення:

- **Конфіскація майна** — застосовується у випадках, коли предмет правопорушення має незаконний характер або використовується для вчинення правопорушення.
- **Позбавлення спеціального права** — може включати позбавлення права керування транспортними засобами, права на полювання тощо¹⁹.

¹⁹ Прокопенко В.В. Науково-практичний коментар до ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення. URL: <https://www.jurists.org.ua/administrative-law/5592-naukovo-praktichnyy-komentar-do-st-24-kodeksu-ukrayini-pro-admnstrativn-pravoporushennya.html>

- **Адміністративний арешт** — крайній захід адміністративного впливу, що застосовується у випадках грубих порушень правопорядку.
- **Виправні роботи** — передбачають виконання певних робіт без позбавлення волі, що є альтернативою штрафним санкціям.
- **Та інші відповідно до ст.24 КУпАП.**

Система адміністративних санкцій є важливим елементом правового регулювання, що забезпечує ефективний контроль за дотриманням законодавства. Вона спрямована на підтримання правопорядку, захист прав громадян та запобігання правопорушенням. В умовах воєнного стану адміністративні санкції набувають особливого значення, оскільки дозволяють оперативно реагувати на загрози та забезпечувати стабільність у суспільстві.

Додаткові аспекти застосування адміністративних санкцій

Адміністративні санкції становлять невід'ємну частину системи юридичної відповідальності та виконують не лише каральну, а й профілактичну, виховну і стримувальну функції. В умовах кризових ситуацій, зокрема воєнного стану або надзвичайних подій, їхнє значення зростає в контексті оперативного реагування на правопорушення та підтримання публічного порядку. Залежно від цілей застосування, адміністративні санкції поділяються на каральні — з метою покарання правопорушника, та превентивні — що спрямовані на попередження нових порушень, формування правослухняної поведінки та підвищення загального рівня правової культури в суспільстві.

Каральні санкції, як правило, мають стандартний і формалізований характер: наприклад, штрафи, адміністративний арешт, конфіскація предметів правопорушення, позбавлення спеціальних прав (водіння, полювання тощо). Водночас превентивні санкції часто реалізуються через офіційні попередження, зобов'язання усунути наслідки порушення, тимчасові заборони на певні дії, що дозволяє впливати на поведінку особи без застосування грубих каральних заходів. Застосування штрафу може бути як одноразовим стягненням у фіксованому розмірі, так і залежати від ступеня суспільної

небезпеки, повторюваності правопорушень або пом'якшуючих обставин. Такий підхід дозволяє забезпечити індивідуалізацію покарання і враховувати як особистість правопорушника, так і конкретну ситуацію.

Не менш важливою складовою ефективної системи адміністративних санкцій є механізм їхнього оскарження. Право на захист і перегляд рішень про адміністративні стягнення є важливою гарантією законності та справедливості, що відповідає як Конституції України (ст. 55), так і міжнародним стандартам (зокрема, ст. 6 Європейської конвенції з прав людини). Громадяни, підприємства та інші суб'єкти можуть звертатися до суду або спеціальних контрольних органів, щоб домогтися перегляду несправедливих чи неправомірних рішень, а також — захистити свої інтереси у разі порушення процедури розгляду справи.

Проблематика ефективності застосування адміністративних санкцій активно досліджується в юридичній науці. Зокрема, професор В.С. Щербина у своїх працях аналізує особливості адміністративно-господарських санкцій, звертаючи увагу на необхідність їхньої систематизації, уніфікації критеріїв застосування та правових наслідків²⁰. Він наголошує, що в умовах сучасної правової реформи існує загроза фрагментарності правозастосування, коли однакові правопорушення караються по-різному залежно від практики конкретного органу або суду. У свою чергу, адвокат В.В. Прокопенко, у коментарях до Кодексу України про адміністративні правопорушення, підкреслює важливість системного підходу до формування правозастосовної практики, зокрема — забезпечення єдності судової практики, дотримання принципів пропорційності покарання та належної процедури оскарження.

Окремо слід зазначити, що ефективність адміністративних санкцій прямо залежить від якості нормативної бази, а також від

²⁰ Щербина В.С. Особливості застосування адміністративно-господарських санкцій в окремих відносинах. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2024. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/52.pdf

належного рівня підготовки осіб, які уповноважені їх застосовувати. Відсутність чіткого переліку санкцій, розмитість критеріїв тяжкості порушення, суперечності між актами різного рівня — усе це створює передумови для зловживань, вибіркової правозастосування та порушення принципу правової визначеності. Саме тому одним із актуальних напрямів реформування є розробка уніфікованих стандартів і процедур, що регламентують застосування адміністративних санкцій у різних сферах публічного життя.

Також важливою є інформаційна відкритість процедур адміністративного реагування. Забезпечення доступу до результатів розгляду справ, публічність рішень, цифрове подання скарг, відкритість засідань та наявність чітких строків для розгляду звернень — усе це сприяє зменшенню рівня недовіри громадян до правової системи.

Отже, адміністративні санкції виконують багатофункціональну роль у механізмі реалізації державної політики. Вони не тільки забезпечують виконання правових норм, але й формують правову поведінку, створюють механізм відповідальності за порушення, сприяють стабільності правопорядку. Їхнє успішне застосування залежить від законодавчої чіткості, прозорості процедур, доступності оскарження та врахування індивідуальних обставин конкретної справи. Реформування цього інституту, підкріплене науковими дослідженнями та практикою правозастосування, є важливим кроком до побудови ефективної та справедливої адміністративної юстиції в умовах як стабільного, так і кризового розвитку держави.

Рекомендації та висновки

Вдосконалення правозастосування в умовах воєнного стану.

Вдосконалення правозастосування в умовах воєнного стану є критично важливим для забезпечення стабільності, правопорядку та захисту прав громадян. Війна створює нові виклики для правової системи, що потребують негайного реформування правових інститутів, зокрема у сфері адміністративного та кримінального

права, функціонування судової та правоохоронної систем, а також забезпечення прав громадян.

Одним із ключових аспектів вдосконалення правозастосування є адаптація законодавства до умов воєнного стану. Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та підзаконні акти формують нормативно-правову основу, яка регулює діяльність державних органів у цей період. Важливим напрямом є удосконалення механізмів документування воєнних злочинів для національного та міжнародного правосуддя, що дозволяє ефективно притягати винних до відповідальності²¹.

Судова система стикається з низкою викликів, зокрема перевантаженням справами, обмеженим доступом до правосуддя через бойові дії та необхідністю цифровізації судових процесів. Запровадження дистанційного доступу до правосуддя та адміністративних послуг сприятиме забезпеченню прав громадян навіть у складних умовах. Крім того, правоохоронні органи мають адаптувати свої методи роботи до нових загроз, таких як кіберзлочинність, диверсії та мародерство.

Особливу увагу слід приділити соціальному захисту внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни та постраждалих від конфлікту. Для цього необхідно розробити ефективну нормативно-правову базу, яка забезпечить їхні права та соціальні гарантії. Важливим аспектом є гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами, що сприятиме євроінтеграції України та підвищенню ефективності правозастосування.

Роль органів місцевого самоврядування також є важливою у забезпеченні правопорядку та соціальної стабільності. Вони залишаються ключовими механізмами управління на місцях, що дозволяє ефективно реагувати на виклики війни. Досвід показує,

²¹ Фоменко А.Є. Правозастосування в умовах воєнного стану: виклики для національної правової системи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 01. 2025. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/136.pdf>

що самоорганізація населення часто є більш ефективною, ніж централізоване управління, особливо в умовах бойових дій²².

Важливим напрямом вдосконалення правозастосування є розширення механізмів контролю за виконанням адміністративних норм. Це включає відповідальність за порушення комендантської години, незаконне поширення інформації, ухилення від мобілізаційних заходів та інші правопорушення, що можуть загрожувати національній безпеці. Впровадження спеціалізованих адміністративних процедур дозволить оперативно реагувати на порушення та забезпечити ефективне правозастосування.

Крім того, необхідно вдосконалити механізми правового захисту громадян, які постраждали від воєнних дій. Це включає створення спеціальних юридичних консультацій, що надаватимуть допомогу внутрішньо переміщеним особам, ветеранам та родинам загиблих. Важливим аспектом є забезпечення доступу до правосуддя для осіб, які перебувають у зонах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях.

Таким чином, вдосконалення правозастосування в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, що включає реформування законодавства, цифровізацію правової системи, адаптацію судових та правоохоронних органів до нових викликів, а також забезпечення соціального захисту громадян. Виконання цих завдань сприятиме не лише стабільності під час війни, а й створенню основ для післявоєнного відновлення країни.

Зміцнення інституцій для захисту прав громадян у кризових ситуаціях

Зміцнення інституцій, відповідальних за захист прав людини, є одним із ключових елементів формування ефективної та стійкої

²² Ковальчук В. Особливості правового регулювання функціонування органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні. *Український часопис конституційного права*. 4/24. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2024-4/pdfs/3-vitalii-kovalchuk-hromadianska-uchast-protsesi-zdiisnennia-vriaduvannia-lehitymatsii-publichnoi-vlady.pdf>

державної політики у сфері правозахисту. В умовах кризових ситуацій — таких як збройні конфлікти, природні катастрофи, епідемії, економічні потрясіння чи соціальна дестабілізація — саме правозахисні інституції стають головним механізмом гарантування безпеки, правопорядку та захисту базових свобод громадян. Актуальність цього напряму зумовлена необхідністю забезпечення ефективного реагування на нові виклики, мінімізації негативних наслідків та підтримки конституційного порядку навіть у надзвичайних умовах.

В умовах воєнного стану чи надзвичайної ситуації особливої ваги набуває питання інституційної готовності держави до забезпечення захисту прав громадян. Крім системи органів державної влади, вирішальне значення мають незалежні контролюючі структури, такі як Уповноважений з прав людини, органи судової влади, правозахисні громадські об'єднання, а також міжнародні інституції. Високий рівень інституційної взаємодії між ними створює умови для комплексного реагування на порушення прав людини та зміцнення верховенства права.

Одним із пріоритетних аспектів цього процесу є розширення повноважень і функціональної автономії органів моніторингу прав людини. Зокрема, діяльність Омбудсмена повинна супроводжуватися не лише стандартною процедурою розгляду звернень, але й упровадженням активних інструментів незалежного контролю, зокрема виїзних перевірок, публічного звітування, обміну інформацією з міжнародними правозахисними структурами. Особливо важливо забезпечити його участь у кризових регіонах — з метою надання правової допомоги постраждалим, документування фактів порушення прав людини та участі у міжвідомчих антикризових комісіях.

Крім того, необхідною є інституційна реформа державних органів, зокрема в частині підвищення ефективності їхньої роботи під час криз. Це охоплює не лише технічне посилення можливостей — оновлення інфраструктури, підвищення рівня підготовки кадрів,

впровадження системи швидкого реагування — але й інтеграцію правозахисних стандартів у щоденну практику органів виконавчої влади. При цьому важливо впровадити внутрішні механізми моніторингу дотримання прав людини в діяльності структур безпеки та адміністративної юстиції. Важливу роль тут відіграє створення центрів кризового управління, здатних оперативно координувати зусилля між міністерствами, органами місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями.

Роль правоохоронних органів у забезпеченні дотримання прав громадян також має бути трансформована. Їхня діяльність повинна відповідати принципам неупередженості, пропорційності та відкритості. Необхідне впровадження системи незалежного контролю за їхніми діями, зокрема через створення громадських наглядових рад, доступ до записів камер, проведення регулярного аудиту дій працівників поліції та військових формувань. Такий підхід сприятиме підвищенню рівня довіри громадян до силових структур, зменшенню випадків зловживання владою та забезпеченню механізмів притягнення до відповідальності винних осіб.

У сучасних умовах цифровізації окремий акцент слід зробити на використанні інформаційних технологій для посилення правозахисту. Цифрові платформи, мобільні застосунки, інтерактивні бази скарг дозволяють пришвидшити комунікацію між громадянами та органами влади, автоматизувати облік порушень, забезпечити візуалізацію проблем у режимі реального часу. Впровадження електронного правосуддя сприятиме доступності правових процедур навіть у віддалених регіонах або зонах бойових дій. У цьому контексті доцільним є створення спеціальних електронних гарячих ліній, порталів правової допомоги, чат-ботів з роз'ясненням прав та алгоритмів дій у кризових ситуаціях.

Ще одним визначальним чинником є активна взаємодія державних органів з громадянським суспільством. Саме недержавні правозахисні організації першими реагують на порушення, фіксують

критичні факти, підтримують вразливі групи та висвітлюють правові проблеми. Забезпечення інституційного партнерства з громадськими структурами, залучення їх до формування політики у сфері прав людини, спільна розробка нормативних актів, організація відкритих консультацій та наглядових механізмів — усе це є необхідною умовою ефективного функціонування правозахисної інфраструктури.

Також важливо впроваджувати освітні програми для держслужбовців, правоохоронців, військових та місцевої влади, спрямовані на підвищення обізнаності про стандарти прав людини в умовах надзвичайного стану. Системна правова просвіта є ефективним запобіжником зловживань і водночас сприяє формуванню правової культури в управлінні.

Важливо зазначити, що міжнародні організації — такі як Програма розвитку ООН (UNDP), ОБСЄ, Рада Європи, — не лише надають технічну та методичну допомогу, але й постійно наголошують на необхідності інституційного зміцнення державних органів у сфері прав людини. Згідно з дослідженням UNDP (2022), однією з головних проблем національних правозахисних систем є недостатня координація між органами влади, обмежені повноваження інституцій контролю, а також відсутність швидких каналів комунікації з громадськістю. Також рекомендації Ради Європи щодо інституту Омбудсмена наголошують на необхідності законодавчого посилення незалежності цього органу, його доступу до місць утримання, судів, органів влади всіх рівнів та належного фінансування.

Висновок

Адміністративна відповідальність за порушення прав і свобод під час воєнного стану є складним і багатогранним юридичним явищем, що постає на стику конституційного, адміністративного та міжнародного гуманітарного права. Її вивчення набуває

особливої актуальності в умовах тривалої воєнної агресії, коли держава змушена тимчасово обмежувати певні конституційні права та свободи громадян з метою забезпечення національної безпеки, громадського порядку та захисту державного суверенітету. У таких умовах постає важливе завдання — забезпечити належне правове регулювання механізмів адміністративної відповідальності, яке б гарантувало баланс між публічними інтересами держави та захистом основоположних прав людини.

Дослідження показало, що адміністративна відповідальність у період воєнного стану має низку специфічних особливостей. Зокрема, це стосується посилення адміністративних санкцій за порушення встановлених обмежень (наприклад, комендантської години, заборони на масові зібрання, обмежень на пересування), розширення повноважень правоохоронних органів, уповноважених здійснювати оперативне реагування на правопорушення, а також спрощення процедур розгляду адміністративних справ у частині доказування та розгляду справ у скорочені строки. Такі зміни мають бути юридично виправданими, обґрунтованими та чітко регламентованими в законодавстві, щоб уникнути надмірного втручання у приватну сферу.

Особливо важливим є забезпечення відповідності норм національного законодавства міжнародним стандартам, зокрема положенням Європейської конвенції з прав людини (статті 5, 6, 10, 11) та нормам міжнародного гуманітарного права, закріпленим у Женевських конвенціях. У цьому контексті ключове значення має позиція Європейського суду з прав людини, який неодноразово наголошував на тому, що навіть у період надзвичайних ситуацій держава не звільняється від обов'язку поважати основоположні права особи, а будь-які обмеження повинні бути законними, необхідними та пропорційними.

Аналіз чинного законодавства України засвідчує наявність потреби у подальшому вдосконаленні механізмів адміністративної відповідальності. Зокрема, актуальною є розробка спеціалізованої

нормативно-правової бази, яка б чітко регламентувала підстави, порядок, процедури і межі притягнення осіб до адміністративної відповідальності за порушення вимог воєнного стану. Ідеться про детальне правове врегулювання таких аспектів, як фіксація порушень, допустимість доказів, строки розгляду справ, форми реагування та механізми оскарження рішень. Практика судів демонструє наявність суперечностей і прогалин, зумовлених неоднаковим тлумаченням норм та недостатньою уніфікованістю адміністративних процедур.

У цьому контексті також важливо підвищити ефективність процесуального контролю за діяльністю органів внутрішніх справ, забезпечити незалежність суб'єктів розгляду адміністративних справ, а також запровадити механізми громадського моніторингу за дотриманням прав людини під час воєнного стану. Важливим напрямом удосконалення є інтеграція цифрових технологій у сферу правозастосування — зокрема, впровадження електронного фіксування порушень, цифрового документообігу, онлайн-розгляду справ, що підвищить прозорість та ефективність процесів притягнення до відповідальності.

Таким чином, система адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану потребує комплексного реформування, яке повинно охоплювати:

- удосконалення законодавства;
- запровадження чітких і гарантованих процедур захисту прав;
- забезпечення відповідності міжнародним стандартам прав людини;
- розвиток цифрової інфраструктури правозастосування.

Подальші дослідження в цій галузі сприятимуть формуванню ефективної, гуманної та юридично обґрунтованої моделі адміністративної відповідальності, яка дозволить не лише зберегти державну цілісність та безпеку, а й забезпечити належний рівень гарантій для кожної особи, навіть у найбільш загрозливих для суспільства умовах.

Список використаних джерел:

1. Тимошенко А.В., Котляренко О.П. Правовий режим воєнного стану: основні аспекти та його вплив на права і свободи громадян. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2023. http://www.lsej.org.ua/10_2023/106.pdf

2. Асоціація правників України (АПУ). Воєнний стан в Україні: які права та обов'язки мають громадяни. <https://uba.ua/ukr/news/voennyj-stand-v-ukrayini-yaki-prava-ta-obovyazky-mayut-gromadyany>

3. «WikiLegalAid» довідково-інформаційна платформа правових консультацій *Права і свободи громадян в умовах воєнного стану*. https://legalaid.wiki/index.php/Права_і_свободи_громадян_в_умовах_воєнного_стану

4. Мельниченко Б.Б. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2023. http://www.lsej.org.ua/4_2023/23.pdf

5. Комарницька І. Адміністративна відповідальність: теоретико-правові аспекти // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. — Том 7. — № 2. — С. 155–161. — Режим доступу: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/55868>

6. Гришина Н.В. Шляхи вдосконалення інституту адміністративної відповідальності // Державне будівництво та місцеве самоврядування. — Х. : Право, 2006. — Вип. 12. — С. 207–214. — Режим доступу: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/2857>

7. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

8. Загальній декларації прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

9. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-III>

10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

11. Закон України «Про правовий режим воєнного стану».
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

12. Центр дослідження законодавства України. Запровадження воєнного стану: заборони та обмеження. URL: <https://ualaw.org/zaprovdzhennya-voeyennogo-stanu-zaborony-ta-obmezheniya/>

13. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Воєнний стан в Україні.
URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєнний_стан_в_Україні

14. Стрельцова Є.Д. Уніфікація міжнародного права та її вплив на національне законодавство : монографія. — Одеса : Видавничий дім «Гельветика». — 2019. — 522 с. — Режим доступу: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052109.pdf>

15. Іван Конев. Інтеграція міжнародних стандартів із захисту прав людини в національну правову систему України. *Підприємництво, господарство і право*. 10/2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/34.pdf>

16. Заяць А.А. (2024). Порушення прав людини та громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*, (3), 144–148. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2024.26>

17. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Квітень 2023. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf>

18. Права людини для всіх всюди. Шкода цивільним особам та порушення прав людини продовжуються в Україні з наближенням четвертого року війни. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/Civilian-Harm-and-Human-Rights-Abuses-Persist-in-Ukraine-as-War-Enters-Fourth-Year>

19. Прокопенко В.В. Науково-практичний коментар до ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення. URL: <https://www.jurists.org.ua/administrative-law/5592-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-24-kodeksu-ukrayini-pro-admnstrativn-pravoporushennya.html>

20. Щербина В.С. Особливості застосування адміністративно-господарських санкцій в окремих відносинах. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2024. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/52.pdf

21. Фоменко А.Є. Правозастосування в умовах воєнного стану: виклики для національної правової системи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 01, 2025. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/136.pdf>

22. Ковальчук В. Особливості правового регулювання функціонування органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні. *Український часопис конституційного права*. 4/24. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2024-4/pdfs/3-vitalii-kovalchuk-hromadianska-uchast-protsesi-zdiisnennia-vriaduvannia-lehitymatsii-publichnoi-vlady.pdf>

23. Зміцнення потенціалу кризового управління та реагування на надзвичайні ситуації на всіх рівнях органів державної влади в Україні. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-02/UNDP-CrisisManagement_LeafletUA_v06.pdf

24. Національний інститут стратегічних досліджень. «Щодо здійснення правозахисної функції організаціями громадянського суспільства». Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/schodo-zdiysnennya-pravozakhisnoi-funkcii-organizacijami>

25. Марек Антоні Новіцкі, Джордж Тугуші. Проект «Підтримка впровадження європейських стандартів прав людини в Україні». Експертний звіт із ситуаційним аналізом і Рекомендації щодо подальших кроків у розвитку Офісу Уповноваженого з прав людини. URL: <https://rm.coe.int/ua-expert-report-with-the-situational-analysis-and-recommendations-on-/1680ad38be>

Анотація

Розділ монографії присвячений комплексному дослідженню адміністративної відповідальності за порушення прав і свобод громадян в умовах воєнного стану. Він аналізує правові механізми регулювання адміністративних санкцій, особливості їх застосування та відповідність міжнародним стандартам. У роботі розглядаються ключові аспекти законодавства України, що регулюють адміністративну відповідальність у період воєнного стану, включаючи обмеження свободи пересування, право власності, доступ до інформації та соціально-економічні права.

Автор досліджує вплив воєнного стану на правозастосовну практику, зокрема посилення санкцій за порушення встановлених обмежень, розширення повноважень правоохоронних органів та спрощення процедур розгляду адміністративних справ. Окрему увагу приділено аналізу судової практики, що демонструє необхідність удосконалення механізмів реалізації адміністративних санкцій та забезпечення ефективного захисту прав громадян.

Розділ монографії рекомендації щодо гармонізації адміністративного законодавства України з міжнародними стандартами, а також пропозиції щодо вдосконалення механізмів контролю за діяльністю правоохоронних органів у період воєнного стану. Впровадження цифрових технологій у сфері адміністративного правозастосування розглядається як один із перспективних напрямів підвищення ефективності роботи державних органів та забезпечення прозорості процесів притягнення до відповідальності.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, воєнний стан, права і свободи людини, правові обмеження, державне управління, юридичні гарантії, механізми захисту, адміністративні правопорушення, санкції та покарання, конституційні права.

Наукове видання

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОТРИМАННЯ
ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА
В УМОВАХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Колективна монографія

Верстка *Н. Ковальчук*

Обкладинка *А. Юдашкіна*

Технічне редагування *О. Гринюк*

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 07.10.2025 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Warnock. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 48,83. Наклад 300.
Замовлення № 085м-1125.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.